

2. Вірченко В.В. Інтелектуальна власність: теоретичні витoki та економічні імперативи розвитку: монографія. Київ: Ліра-К, 2018. 488 с.

3. Інтелектуальна власність у цифрах: показники діяльності у сфері інтелектуальної власності за 2023 рік. Київ: ДО «УКРНОІВІ», 2024. 39 с.

4. Gold, R., Morin, J.-F., & Shadeed, E. Does intellectual property lead to economic growth? Insights from a novel IP dataset. *Regulation and Governance*, 2019. Vol. 13(1), 107–124. <https://doi.org/10.1111/rego.12165>

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПОСТВОЄННОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЛАНДШАФТУ УКРАЇНИ

ЖАЛІЛО Ярослав,

*заступник директора Національного інституту
стратегічних досліджень, Україна
orcid.org/0000-0002-8825-2880*

Повномасштабна війна, розв’язана Російською Федерацією, радикальним чином змінила економічний ландшафт України. Руйнування значної частини економічного потенціалу змінює успадковані ще від радянської економіки спеціалізації регіонів. Найбільших втрат зазнають сконцентровані здебільшого у східних областях України, які наразі перебувають в зоні активних бойових дій, галузі – металургія, хімічна, вугільна промисловість. Натомість внаслідок релокації підприємств, значних потоків внутрішньо переміщених осіб суттєво змінилася картина ресурсозабезпеченості низки регіонів Центральної, а особливо – Західної України.

Тектонічний характер змін, які наразі відбуваються в Україні, не дає жодних підстав очікувати можливості повернення до секторальної та просторової структури економіки, яка зберігалася в Україні до 2022 року. Досить очевидно, що Україна після завершення війни постане як нова країна – з іншими структурою населення, ресурсним потенціалом, логістикою міжнародних економічних комунікацій, новими міжнародним статусом та зовнішніми зобов’язаннями.

Проте побудова структури нової економіки відбуватиметься під впливом об’єктивних закономірностей, які визначатимуть допустимий діапазон структурних змін та накладатимуть відбиток на

перебіг реалізації стратегій відновлення. Зміни у секторальній структурі нерозривно пов'язані із просторовим розподілом доступних ресурсів, відтак обумовлює об'єктивні можливості структурних трансформацій. І навпаки, перспективи залучення регіонального потенціалу визначатимуться секторально визначеними можливостями його реалізації.

Таким чином, наразі гостро постає необхідність визначення умов та інструментів консолідації та оптимального залучення ресурсного потенціалу регіонів з урахуванням його сучасного розподілу, врахування нових чинників, що формуватимуть економічний просторово-секторальний ландшафт, у якому розгортатиметься функціонування економіки як у період довготривалої війни, так і під час повоєнної відбудови країни.

Більша варіативність територіального розвитку економіки України обумовлює відповідальність науково-експертного середовища щодо визначення вичерпного переліку об'єктивних чинників, від яких залежатиме поствоєнний територіальний ландшафт економіки України. На цій основі має відбуватися науково обґрунтоване формування відповідних політик, які забезпечуватимуть реалізацію наявного ресурсного потенціалу країни для забезпечення її стійкості, обороноздатності, закладення основ повоєнного сталого розвитку на засадах європейської інтеграції.

Насамперед, **треба враховувати, що повномасштабна війна принесла значні нові обмеження для ведення економічної діяльності на певних територіях**, що впливають на секторальну структуру регіональних економік. Серед цих обмежень – наступні:

Руйнування активів унаслідок бойових дій, окупації чи ворожих обстрілів, масштаб яких, власне, визначатиме вартість, тривалість, а подекуди – й економічну доцільність відновлення відповідних підприємств. У цьому ж контексті впливає воєнне забруднення – залишками від бойових дій, мінуванням, наслідками руйнувань, що може на певний досить тривалий час змінювати економічну спеціалізацію територій (насамперед стосовно аграрної та рекреаційної спеціалізацій).

Стан транспортно-комунікаційної та соціальної інфраструктури, зруйнованість якої може суттєво обмежувати задіяння місцевих ресурсів (як людських, так і природних), а отже – призводити до того, що їх витік переважатиме над використанням на цих територіях.

Рівень відносної безпеки щодо воєнних ризиків, що пов'язано з наближеністю до зони бойових дій під час війни, близькістю до кордону з країною-агресором у повоєнний період та, загалом, умов

завершення війни та наявних міжнародних гарантій безпеки. Вищі ризики стають на заваді локалізації виробництв та також призводитимуть до переважання витоків ресурсів навіть з ресурсно багатих територій.

Якість та стійкість енергетичного забезпечення, що особливо важливо для енергоємних галузей, які реалізують наявний в Україні сировинний потенціал, зокрема – в чорній та кольоровій металургії. Руйнування енергетичних потужностей та потужностей видобутку, а також зобов'язання України в рамках «зеленого переходу» значно підвищують сумарну вартість і тривалість відновлення базових галузей, яким притаманна технологічно обумовлена висока енергоємність. Залучення при відновленні якомога ефективніших технологій дозволить пом'якшити, проте не елімінувати енергетичні обмеження.

Повне закриття північного та східного кордонів для економічних комунікацій, що призведе до остаточного усталення перетворення низки регіонів на тупикові. Даватиметься взнаки також довоєнна орієнтованість частини їх економічної структури на співпрацю у східному напрямку. Тож навіть за позитивного вирішення безпекових проблем, потрібні будуть додаткові кроки для уникнення занурення цих регіонів в депресивність шляхом перегляду звичних логістичних та секторальних пріоритетів.

Брак працівників на ринках праці через значні переміщення населення (відплив ВПО, вимушений виїзд частини людей за кордон), мобілізацію економічно активних чоловіків, фізичні втрати тощо. Відтак класичні інструменти економічного стимулювання матимуть обмежену ефективність через трудо-демографічні рамки. Вирішення проблеми браку робочої сили лежатиме у площині соціально-демографічної (у т.ч. міграційної) політики, яка будується на засадах, відмінних від неокласичних теорій економічної раціональності й може вимагати кроків (наприклад, у бюджетній сфері), які малосумісні з стимуляторами, притаманними класичним ліберальним економікам.

Ці обмеження спроможні значно загальмувати, або й заблокувати дію конвенційних економічних інструментів стимулювання, на яких наразі планується побудова політик стійкості та відновлення. Отже, **політики трансформації секторальної структури мають включати також заходи щодо цілеспрямованої компенсації просторових обмежень.**

Значний вплив на ландшафт поствоєнної економіки завдаватимуть цілі безпеки та стійкості. Вони спонукатимуть до перенесення

з найризиковіших територій стратегічно важливих виробництв, або їх дублювання у безпечніших регіонах, деконцентрації виробництв, створення в країні власних ланцюгів вартості, і насамперед – в оборонній промисловості. У цих напрямках велику роль відіграватимуть державні інвестиції, проте й роль приватного бізнесу, а також транснаціонального капіталу буде дуже ваговою.

З вищенаведеного слідує, що процеси відновлення на основі формування нової збалансованої секторальної структури можуть бути прискорені у разі сприяння розкриттю нових ресурсних можливостей, які постають перед регіонами та громадами в умовах війни:

зростання мобільності ринку праці та поява в регіонах нових професійно-кваліфікаційних пропозицій внаслідок припливу ВПО, додаткова мотивація для перекваліфікації розширюють можливості секторальної диверсифікації економік регіонів;

внаслідок релокації підприємств складаються передумови для секторальної диверсифікації регіонів та громад і формуються нові кластерні зв'язки;

завдяки спрощенню доступу до європейських ринків, а в перспективі – залученню України до європейських програм та передвступних фондів ЄС розширюються можливості для міжнародних контактів та інтернаціоналізації локального бізнесу;

формується новий попит на товари й послуги для потреб оборони, стійкості, відбудови, що створює можливості для розвитку нових виробництв та побудов и на цій основі нових міжмуніципальних та міжрегіональних зв'язків;

у громадах – значних реципієнтах ВПО посилюється попит на товари й послуги повсякденного використання та для вирішення гуманітарних питань, що стимулює місцеву економіку;

завдяки зростанню громадської активності з'являються можливості ширше використовувати потенціал громадянського суспільства для стимулювання регіонального та місцевого розвитку – на основі механізмів економічної демократії (громадські бюджети), публічно-приватного партнерства, ефективного стратегування відновлення та розвитку тощо.

Отже, для інтегрального вирішення завдань подолання воєнних обмежень для економіки, досягнення стійкості та створення передумов динамічного відновлення у поствоєнний період потрібне досягнення синергетичного ефекту секторальної та просторової трансформації. Цьому слугуватимуть наступні пріоритети.

По-перше, використовуючи міжнародну підтримку, потрібно максимально задіяти можливості новітніх технологій для якнайповнішого розкриття локальних ресурсних потенціалів та секторальної диверсифікації рушіїв розвитку економіки регіонів. Зокрема, йдеться про нове використання наявного ресурсного потенціалу – від унікального, на зразок покладів рідкоземельних металів, до традиційного, як агроресурси (для біоенергетики, матеріалів з рослинної сировини тощо) чи навіть накопичені промислові та побутові відходи. До того ж, сучасні технологічні можливості автономізації життєзабезпечення (електрика, тепло, водопостачання) разом з розвитком телекомунікацій змінюють базові чинники територіального розміщення. Слабшає прив'язка до індустріальних центрів, розвивається потреба в міських агломераціях, спрощується створення умов для життя залучених працівників (у т.ч. на основі вахтового методу), меншає залежність від економії на масштабах переробки (стають вигідними дрібніші підприємства), послаблюється проблема браку персоналу завдяки впровадженню безлюдних технологій.

По-друге, потрібно реалізувати положення Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року про застосування комплексного територіального підходу – через практичне розроблення та впровадження диференційованих політик та інструментів для різних функціональних типів територій. Регіональний та місцевий розвиток прискорюватиметься завдяки його кращій інтеграції до національної стратегії відновлення та відповідних секторальних стратегій. Розроблення таких політик мало б стати предметом тісної взаємодії з європейськими інституціями. А апробація на українських теренах новітнього інструментарію стимулювання та регулювання регіонального та місцевого розвитку може стати підставою для оновлення загальноєвропейських підходів до регіонального розвитку в умовах викликів, які визначаються глобальними геополітичними, технологічними та кліматичними змінами.

По-третє, мають бути суттєво посилені інституційна та ресурсна спроможність і повноваження територіальних громад створювати умови для стимулювання місцевих економік та якісного відновлення. Громади повинні посісти одне з центральних місць у реалізації завдань стійкості та відновлення, бути тісно інтегровані до проєктів відновлення на усіх етапах – від збирання інформації та розроблення – до реалізації та контролю. Громади також повинні бути спроможні проводити політику повернення власних громадян, політику згуртованості в умовах змін структури суспільства. А також взаємодіяти з іншими громадами у вирішенні масштабних завдань відновлення.